

מסכת נזיר, פרק ראשון 'כל כינויי נזירות' (ה-ח)

הערות ובאורים בפשט

(ה.) 'מנהגי מילי? אמר רב מתנא, אמר קרא: "קדוש יהיה". 'יהיה' בגימטריא תלתין הוו' – ישנן כמה הלכות הקשורות במספר, שהביאו להם לימוד בדרך ה'גימטריא'. כגון: ל"ט אבות מלאכות; הין של תורה – הוא י"ב לוג; שיעור מקוה – ארבעים סאה, ועוד. וכתבו ראשונים (הרמב"ם בפירוש המשנה, והרא"ש בפירושו כאן. וע' רמב"ם הל' נזירות ג, ב), שעיקר הדין נמסר בקבלה מהלכה למשה מסיני, ונתנו לה סמך מן הגימטריא, שהרי הגימטריא אינה נמנית ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. וזה הטעם למה שאמרו 'גימטריות' – פרפראות לחכמה' (אבות ג, כו), שאיננה עיקר הדרשה, אלא פרפרת. ('מגן אבות' לרשב"ץ, שם). אמנם, בל"ב מידות של רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי, מנויה הגימטריא בכללן.

(אגב, כל הגימטריות שבדברי ר"ל, אינם אלא של מילה אחת בלבד – כך שמעתי מפי מומחה לדבר).

(ה.) 'בר פדא אמר: כנגד 'נזיר' 'נזרו' האמורים בתורה – שלשים חסר אחת' – לשיטת 'המפרש' כאן והתוספות, בא בחשבון המנין גם השורש 'נדר' שבפרשה. מאידך, 'נזר אלקיו' לא נמנה, שאינו לשון נזירות אלא לשון כתר. וכל זה מפורש בירושלמי. אולם, שם הלשון 'האמורים בפרשה. אבל כאן אמרו 'האמורים בתורה', ומשמע שהכוונה לכלל התורה (כמו בשבת מט: ובמדרש רבה ותנחומא – קרח). ויש לפרש באופן אחר, שמונים את כל ה'נזירות' שבמקרא שענינם שייך לנזיר, (ולא אלו שמשמעותם פרישות בעלמא); בפרשת נזיר נמצא השורש 'נזר' שלשים וארבע פעמים (כולל 'נזר אלקיו על ראשו'), בספר שופטים – שלש פעמים, גבי שמשון. ובעמוס (ב) – שתי פעמים. (מרומי שדה)

(ה) 'סתם נזירות ל' יום... אמר רב מתנא... תלתין הוו. בר פדא אמר... ל' חסר אחת...'
– מובא בשם הגאון רי"ז מבריסק (ראה ב'חידושי הגרי"ז על הש"ס' ובספרי חכמים אחרונים בני דורנו), שאף בר פדא לא נחלק שנתקבלה 'הלכה' ש'סתם נזירות שלשים יום', שהרי כמה משניות וברייתות שמבואר בהם דין זה, אלא שלבר פדא, מנין ימי הנזירות אינו אלא עשרים ותשע, והיום השלשים, הוא יום גילוח והבאת הקרבנות. וזה באור הגמרא בעמוד ב': 'אידי דאיכא יום תלתין דמגלח ומביא קרבנותיו, משום הכי תנא שלשים' – שכיון שהגילוח והקרבנות הם חלק מדיני הנזירות, ממילא הם כלולים באותם 'שלשים יום' (ובתוס' פרוש בדרך אחרת. וע' בפירוש הרוקח על התורה – נשא).
הוא אומר: מחלוקתם של רב מתנא ובר פדא, האם הלכה זו של שלשים יום שנאמרה בנזיר, כוללת את הנזירות כולה, אבל מנין הימים אינו אלא כ"ט, או אותם שלשים יום הם מנין ימי הנזירות לבדם. ונפקא מינה, כמו שכתבו הראשונים, לענין סתירת הימים, שאם נטמא ביום השלשים, לבר פדא אינו סותר, לפי שנטמא לאחר מלאת הימים, ולרב מתנא נהרי הוא נטמא 'תוך מלאת'.

לפי זה, אין צריך לומר שבר פדא חולק על הכלל 'מקצת היום ככולו' בעלמא, אלא דוקא כאן, בנזיר, סובר שנאמרה הלכה מיוחדת שיום הגילוח והקרבנות יהיו ביום

נפרד, ביום השלשים, וממילא נמצאו ימי הנזירות כ"ט יום מלאים. ובוה גם יישב הגרי"ז זצ"ל כמה קשיים בסוגיא, וכן חידש לפי זה שגם בר פדא מודה שדין 'גידול פרע', (שהוא דין נפרד ממנין ימי הנזירות), הרי הוא בשלשים, כסתימת הסוגיות, ולא בכ"ט יום.

(ו.) 'קסבר רבי אליעזר מקצת היום ככולו' – אין הכוונה שרק רבי אליעזר סובר כן ולא תנא קמא, שהרי עתה בא ליישב אליבא דרב מתנא, והוא הרי סובר 'מקצת היום ככולו', ולא מסתבר שכל דבריו אינם אלא לפי רבי אליעזר. אלא שלרבי אליעזר אומרים 'מקצת היום ככולו' גם כשנטמא ביום האחרון ולא הביא עדיין קרבנותיו, ולתנא קמא אין אומרים 'מקצת היום ככולו' אלא לענין זה שיכול לסיים את נזירותו ולגלח ולהביא קרבנות, אבל אם נטמא לפני שסיים, נחשב עדיין 'תוך מלאת' ונסתרה הנזירות כולה. – כן כתבו התוספות. ומצאנו כמה דוגמאות לדבר זה, שאף שיש אפשרות להפסיק במקצת היום, כל עוד לא הפסיק, ממשיך הדבר כל היום. כענין ספירת שבעה נקיים של זב וזבה, הגם שיכולים לטבול בשביעי, אם ראו טומאה בשביעי, סותרים את ספירתם. וכן לענין אבילות, אף שמקצת יום השביעי מספיק, כל עוד לא קמו המנחמים מן האבל, חייב לנהוג אבילותו בכל דבר. (עפ"י המאירי. וכיון לו רבי מאיר שמהו מדוינסק בחידושו, וכ"כ הנצי"ב ב'מרומי שדה'). ורבי אליעזר, אפשר שחולק גם באותן הלכות, ולדעתו בכל מקרה, אם עבר מקצת היום, שוב אי אפשר כבר לסתור את המנין. (שם. וע"ע 'דברי מרדכי' סי יב).

(ז.) 'אמר רבא: שהחזיק בדרך... רבה אמר: שאני שערות הואיל ומובדלות זו מזו... רבא אמר: למה לך אקשווי כולי האי...' – לפי תירוץ רבא להלן, צריך לומר שזה שהוצרך כאן להעמיד שהחזיק בדרך, מפני שאם לא החזיק, הרי הוא מונה נזירות אחר נזירות (שהרי כאן לא אמר 'אחת' כבמשנה), ולא כמשמעות הפשוטה שללא שהחזיק בדרך כוונתו ל'אריכא לי הדה מילתא'. שזה נכון לפי רבה וכן לתירוץ הראשון דלקמן, אך לא לרבא עצמו. ויש גורסים כאן 'רבה' ולא 'רבא' (וכך הגרסא ב'נוסחת הריב"ן'), ובכך נוה יותר. ואפשר שלגרסה זו, לרבא אין צורך להעמיד כלל בשהחזיק בדרך. (עפ"י חזון איש קלו, ט יא יב – ע"ש בארוכה שני פירושים לסוגיה. וע' בחידושי הגרי"ז). ויש שגרסו להפך, שבתירוץ 'שאני שערות הואיל ומובדלות' צריך להיות 'רבא', ולשיטתו הוא הולך בתירוץ 'שהחזיק בדרך', ובתירוץ האחרון צ"ל 'רבה'. (הנצי"ב, על פי השטמ"ק). וכבר כתב הפני יהושע (בכתובות עה) 'ואין זו הגהה (להחליף בין רבה לרבא), דהרבה מצינו כזה בש"ס חילופי טעות המדפיסים בין רבה לרבא איכא טובא'. (וע"ע נדרים כו, א; סח, א ובפ"י הרא"ש)

(ח.) 'זרבי שמעון היא, דאמר אדם מכניס את עצמו לדבר שספיקו חמור מודאי... רבי יהודה מתיר, שספק נזירות להקל' – מבואר בדברי המפרשים, שסברתו של רבי יהודה, שאין אדם מכניס עצמו לספק, החמור מן הודאי, ומלכתחילה כך היתה דעתו, שאם הדבר לא יבורר, לא יהא נזיר. והסיבה שהספק חמור, לפי שאי אפשר לו לגלח ולהביא קרבנות בספק. ואף על פי שגם במצב של ספק נזירות, יש לו אפשרות לצאת מן הספק, שיזור שוב על תנאי שאם אינו נזיר עד עתה, יהא נזיר עכשיו, כך שבכל אופן נזיר ודאי הוא מעתה, (וכך היא באמת סברת רבי שמעון) – כתבו התוספות שלדעת רבי יהודה עדיין ספיקו חמור מודאו, שמא ייטמא לפני שיזור שוב, וספק-נזיר שנטמא, לעולם לא יוכל לצאת מנזירותו, לפי שלא יוכל להביא קרבן אשם בספק. ויש לשאול, הרי במקרה המדובר כאן ('מלא הקופה'), נזירות אחת ודאי חלה עליו, והספק מתעורר רק לאחר הנזירות הראשונה. ודוחק גדול הוא לומר שהחומרא היא

מפני האפשרות שייטמא מיד אחר הנזירות הראשונה, קודם שישים על לבו שמוכרח להתנות בנזירות נוספת (בית מאיר).

ולולא דבריהם היה אפשר לפרש, שלרבי יהודה, כיון שמצד הנדר עצמו, חמור הספק מהודאי, הגם שיש תקנה על ידי דבר אחר, בכלל 'ספיקו חמור מודאי' הוא (בית מאיר). ועוד, לא מסתבר שירצה אדם להכניס עצמו למצב כזה, שכיון שיצטרך לנדר אחר כדי להנצל מן הספק, נמצא נדר זה שקיבל, אין בו צורך, ומיותר הוא לגביו. (ורבי שמעון סובר שבכל זאת תועלת מה בנדר הזה, שיכריחנו ליזור נדר שני). ולפי זה אין צורך בסברת התוס' שחוששין לטומאה בינתיים. וצריך עיון מדוע התוס' נמנעו מלפרש כן. (אגרות משה יו"ד ח"ג סה, א).

ואף שהטעם שהספק חמור מפני הקרבן, אף על פי כן, אין חילוק בין זמן שבית המקדש קיים לזמן הזה, וכפי שכתב מהר"י מיניץ (בתשובה עא), זו לשונו: 'ואין סברא לומר שבזמן הזה שאין מביאין קרבן נחמיר יותר, ודוקא בזמן שמביאין קרבן הולכין להקל, כדי שלא יביא חולין לעזרה, רק דינא כדקאי קאי, ולא נשתנה, דמחר יבנה בית המקדש ויבוא הדבר לידי קלקול, ובשני דרבי יהודה לא הביאו קרבן, והוא לא חילק ולא הזכיר שהלכתא למשיחא'.

ישנו הסבר נוסף מדוע ספיקו חמור מודאי, לפי שלא יוכל לקיים מצות גילוח בתער (אם ייטמא ולא יספיק לקבל עליו נזירות חדשה), שעל הצד שאינו נזיר, עובר הוא על לאו ד'הקפה' – כן כתבו התוס' בנדרים (יח), אך הסבר זה לא די בו בכל המקרים, כגון באשה שנדרה בנזיר – ע' שער המלך הל' עכו"ם יב; הגהות 'מצפה איתן' כאן; חו"א אה"ע קלח, ב.

יש שכתבו שמדברי הרמב"ם נראה שמפרש סברת רבי יהודה באופן שונה; שכיון שקיבל נזירות מסופקת, אין כאן 'הפלאה' וברירות בעצם קבלת הנזירות, ולכן לא חלה כלל. ואף שלהלכה אין פוסקים כרבי טרפון (להלן לב: וע' נדרים יט) שהאומר 'הריני נזיר אם זה הבא לפנינו – פלוני הוא', גם אם נתקיימו דבריו, אינו נזיר, כיון שבעת קבלת הנזירות לא ידע, הרי 'לא ניתנה נזירות אלא להפלאה' – אף על פי כן, כאן שהספק והנעלם הוא מצד עצם לשון הנזירות ('מלא הקופה' – מלא חרדל או קישואין?), והספק הוא ספק שאינו עתיד לבירור (ע"מ שיהא בכרי מאה כור, ונגנב) – בזה גם החולקים על רבי טרפון יודו שאין זו 'הפלאה'. (חזון יחזקאל' – ליקוטי הש"ס, נזיר, לוף יג; חידושי הגר"ט (השלם) – נדרים ס' נו. וע"ע בכל זה ב'יוסף דעת' גליון מט)

לשון וקדוק

(ז) 'זליהוי כל אוונא ואוונא' – פירוש: מלון, מקום לחניית לילה, והיינו כל יום ויום. (עפ"י התוס'; קרן אורה; חזון איש קלז, ט. (וכ"כ רש"י – בבא מציעא עט: תענית יא.) וזו כוונת הרא"ש כאן, ובוה סרה ההערה בשולי הגליון שנראה מהרא"ש שגרס 'כל יומא ויומא', ואין צורך לגרסא חדשה, דהיא היא.) (וזה שהשתמשו בביטוי אוונא ואוונא ולא אמרו כל יום ויום, כלשון המשנה 'כמנין הימים' – נראה שכיוונו בזה, שאין להביא את השבתות בחשבון מנין הימים, אלא לפי מנין תחנות הלילה. ובשלמא במשנה, שכוונתו להיות נזיר בכל משך הדרך בפועל (כמו שכתבו התוספות), ודאי אף השבתות בכלל, אך כשמקשה שקבלתו על מספר נזירות, ודאי שאינו מחשיב את הימים שבפועל לא ילך בהם, כי כוונתו על השיעור של ימי הליכה באופן מופשט. – כן נ"ל לכאורה בדקדוק לשון חז"ל, אשר כולה שקולה בפלס דק. אמנם הדבר טעון בדיקה.)

(ח) 'רבי אומר אין זה מגלח אחת לשלשים יום. ואיזהו מגלח אחת לשלשים, האומר הרי עלי נזירות כשער ראשי'... – נראה לכאורה שצריך לומר 'נזירות' בחולם ולא בשורוק. שאם לא כן, מה הפרש יש בין 'הריני נזיר' ל'הרי עלי נזירות', הלא שניהם לשון יחיד הם. (ומדברי

רש"י (המפרש) לא משמע כן. וצ"ע בדבריו. ודוק בלשון התוס' בסע"ב). והיחיד של המילה 'נזירות' הוא 'נזירה', כמו שמצאנו בספרא (אמור, צו) 'אין נזירה אלא הפרשה'. הוה אומר: 'נזירה' ביחיד, 'נזירות' ברבים. תדע, שמצאנו במקומות רבים את המילה 'נזירות' כשהמשמעות מוכחת לכמה נזירות: בסיפא דמתניתין, 'מונה נזירות כמנין ימות החמה', וכן בהמשך הסוגיא, וכן 'שתי נזירות' (לעיל ו. נדרים יז-יח), ועוד. לעומת זאת לא מצאנו 'נזירות' בכל תלמוד דידן, מלבד בדף לר. (ובירושלמי יש כמה פעמים). וכן מצאנו (בכריתות כז): 'מגלה נזירותיו ולא נזירותיו' – מכל זה משמע שהשתמשו לנזירות רבות בלשון 'נזירות', וכחומר הנ"ל. ונראה לכאורה שכך גם הכוונה בריש מסכתין וברישי נדרים 'כל כינויי נזירות כנזירות', בלשון רבים, כמשקל 'נדרים... חרמים... שבועות...!'. לאחר כתבי שלחתי את הדברים לרב הגאון המדקדק הר"מ מזוז 'הנאמן' שליט"א, ובענותו ענה לי שכן ניקד זה מכבר במשניות שלו. וברוך שכיוונתי לדעתו הרחבה.

ככתבם וכלשונם

(ה-ו) 'מקצת היום ככולו' – 'הדרן למילי דדינא שמקצתם ככולן, הנה מלקות ואבות מלאכות, אלו ואלו ארבעים חסר אחת, שאני אומר: מרדות אחת בלבו של אדם משלמת למלקות... וכן בימי הסגרו של מצורע ובשבועת ימי האבל ושלישים לגיהוץ ולתספורת, אמרינן מקצת יום ככולו, בסוד 'אל תאמר אשלמה רע'. לא כן ימי המשתה דכתיב בהו 'מלא שבוע זאת', והוא הדין לתכשיטי כלה שלשים יום שהם שלימים בלילי שבת ויומו. ובצדיקים כתיב 'את מספר ימיך אמלא'. וגדולה מזו בקדושת שבתות וימים טובים, שהיא צריכה תוספת לפניה ולאחריה. (מאה קשיטה' לרמ"ע מפאנו, פרק י"ד. ובגליוני הש"ס' העיר מנזיר, שאף שקדוש הוא, אמרים בו 'מקצת ככולו'. ומיישב שם לדעת האומר שנקרא 'חוטא', ע"ש. ובלא"ה י"ל שכוונתו על כל דבר שענינו דין וצמצום. ואף נזיר בכלל זה.)

* *

'שלשה דברים אסורים בניזיר: הטומאה, והתגלחת, והיוצא מן הגפן. היינו נגד שלשה הקב"ה אוהבן (פסחים קיג): מי שאינו כועס, ומי שאינו משתכר, ומי שהוא מעביר על מדותיו; טומאה הוא נגד 'מעביר על מדותיו', שלא יהיה בלבך שום תרעומות על הש"י שנטל את הנפש הזה מהעולם. תגלחת – נגד מי שאינו כועס, כי שערות האדם מורה על כעס, כדאיתא בזהר הקדוש. והיוצא מן הגפן הוא נגד מי שאינו משתכר'. (מי השילוח – ליקוטי הש"ס)

פרפראות לחכמה

(ה). 'כנגד נזיר נזרו האמורים בתורה – שלשים חסר אחת' – וכן היין וכינויי כתובים בתורה כ"ט פעמים (26-יין 2-דם ענבים 1-חמר). וכן זנות וניאוף כתובים כ"ט פעמים בחומש. (פירוש הרוקח – שניא)

(ז). 'לא דמפסקי מהדדי הוא' – לפי שבכדור כולו, לעולם יש יום ולילה ללא הפסק, כשיום ליושבי מזרח, לילה ליושבי מערב, 'זו כוונת הש"ס כאן יום ולילה חד יומא ולא מפסק מהדדי, דבכל רגע ורגע הוא אור וחשך יחד. וזה אמת' (מהר"ץ חיות)

(ח:) רש"י (או המפרש) ד"ה מי הוי השלמה – 'בשני דרבי יהודה מי הוי איניש דחיי כולי האי

כשס"ה ימים שס"ה פעמים'

– ב'סדר תנאים ואמוראים' איתא: רבי יוחנן חי ש' שנים. רב חי ת' שנים. והובאו דברים אלו בכמה ספרים (ב'התרומה', 'הקנה', 'הפליאה' ועוד) באי אלו שינויים. וכבר עמדו על כך כמה חכמים והוכיחו שדבר זה כפשוטו אינו ניתן להאמר (ב'סדר הדורות'; 'יד מלאכי'; הרחיד"א). והנה הרי"א הלוי בספרו 'דורות ראשונים' (כרך ב ח"ב פרק טז) הוכיח כי רב חי בערך תשעים שנה. יש להניח, כי גם בסדר תנאים ואמוראים הנוסחא הנכונה היא ר' יוחנן חי ש'מונים, רב חי ת'שעים שנה. אף מדברי רש"י הנזכרים מתבאר שלא נמצאו בתקופת חז"ל בני אדם שחיו מאות בשנים. (מתוך 'מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו' לר"ר מרגליות ז"ל, י)